

Tuva'da İskit Varlığı: Tunnug 1 Kurganı

Hatice UZUNER*

* Bilim Uzmanı - Türkolog, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans. Kayseri / Türkiye. E-posta: hatice.uzuner38@gmail.com / <https://orcid.org/0000-0002-0706-4408>

Araştırma Makalesi Süreci

Geliş Tarihi: 07.07.2025

Kabul Tarihi: 28.12.2025

Yayın Tarihi: 28.02.2026

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).

İçerik İnceleme: İki dış hakem /

Çift taraflı köleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Etik Bildirim

gokceyükselen@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Yayıncı Prof. Dr. Gökçe Yükselen PELER / Erciyes Üniversitesi. 38280, Kayseri /Türkiye

Atf

Uzuner, H. (2026). Tuva'da İskit Varlığı: Tunnug 1 Kurganı. *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 168–193. doi: 10.59305/ijvuts.1736814

Öz

Tuvalar, Güney Sibiry'a'nın kadim halklarından biri olarak tarihsel ve kültürel geçmişleriyle Avrasya'nın etnografik zenginliğini temsil etmektedir. Atlı-göçer evli kültürün yaşam tarzı, şamanik inançlar ve doğayla uyum içinde gelişen ritüel pratikleri, Tuva toplumunun geleneksel yapısını şekillendirmiştir. Bu topluluğun tarihsel kimliği, sözlü anlatımlarda olduğu kadar bıraktıkları maddi kültür öğelerinde de izlenebilmektedir. Bu bağlamda Tuvaların kültürel mirasını anlamanın anahtar noktalarından biri arkeolojik bulgulardır. Bu mirasın en çarpıcı örneklerinden biri olan Tunnug 1 Kurganı, Tuva Cumhuriyeti'nin Uyük Vadisi'nde yer almakta ve MÖ 9. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu anıtsal mezar yapısı, erken İskit kültürüne dair bilinen en eski ve en kapsamlı arkeolojik örneklerden biri olarak öne çıkmaktadır. At kurbanı, ahşap mimari, hayvan stili sanat gibi unsurlar, atlı-göçerevli toplulukların ölüm sonrası ritüellerini ve sanatsal ve toplumsal dünyalarını da gözler önüne sermektedir. Çok katmanlı yapısı ve ritüel tekrarları, Tunnug 1'in binlerce yıl boyunca kültürel hafızada nasıl canlı tutulduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Tunnug 1 Kurganı'na dair elde edilen arkeolojik verileri nitel araştırma yöntemi çerçevesinde analiz etmeyi hedeflemektedir. Belge analizi tekniği kullanılarak kazı raporları, jeofizik incelemeler, dendrokronolojik veriler ve diğer akademik kaynaklar sistematik biçimde değerlendirilecektir. Elde edilen bulgular aracılığıyla erken İskit döneminin kültürel özelliklerine ışık tutulması ve Tuva halkının tarihsel süreklilik içindeki yeri daha derinlikli bir biçimde ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tuvalar, kurgan, İskitler, Sibiry'a.

The Scythian Presence in Tuva: Tunnug 1 Kurgan

Hatice UZUNER*

*M.A., Turkologist, Erciyes University, Institute of Social Sciences, Department of Eurasian Studies (Master's Program), Kayseri / Türkiye. E-mail: hatice.uzuner38@gmail.com / <https://orcid.org/0000-0002-0706-4408>.

Research Article

History

Received: 07.07.2025

Accepted: 28.12.2025

Date Published: 28.02.2026

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Complaints

gokceyükselen@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Gökçe Yükselen PELER / Erciyes University. 38280 Kayseri /Türkiye

Cite as

Uzuner, H. (2026). *The Scythian Presence in Tuva: Tunnug 1 Kurgan*. *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 168–193. doi: 10.59305/ijvuts.1736814

Abstract

The Tuvans, as one of the ancient peoples of Southern Siberia, represent the ethnographic richness of Eurasia through their historical and cultural heritage. Their nomadic way of life, shamanic beliefs, and ritual practices that evolved in harmony with nature have shaped the traditional structure of Tuvan society. The historical identity of this community can be traced not only in oral narratives but also in the material cultural elements they left behind. In this context, one of the key points for understanding the cultural heritage of the Tuvans is archaeological evidence. One of the most striking examples of this heritage, the Tunnug 1 kurgan, is located in the Uyk Valley of the Republic of Tuva and dates back to the 9th century BCE. This monumental burial structure stands out as one of the oldest and most comprehensive archaeological examples of the Early Scythian culture. Elements such as horse sacrifice, wooden architecture, and animal-style art reveal not only the funerary rituals of nomadic communities but also their artistic and social worlds. Its multi-layered construction and repeated rituals demonstrate how Tunnug 1 was kept alive in cultural memory for millennia. This study aims to analyze the archaeological data obtained from the Tunnug 1 kurgan within the framework of a qualitative research approach. Using the document analysis technique, excavation reports, geophysical surveys, dendrochronological data, and other academic sources will be systematically evaluated. Through the findings obtained, the cultural characteristics of the Early Scythian period will be illuminated, and the place of the Tuvan people within historical continuity will be revealed in greater depth.

Key Words: Tuvans, kurgan, Scythians, Siberia.

Giriş

*“İskitlerin atlı gölgesi, Tuva’nın sessiz vadilerinde hâlâ geziniyor;
Tunnug I Kurganı ise bu kadim ruhun coğrafyaya nakşedilmiş hâlidir.”*

Tarih boyunca Avrasya bozkırları, insanlık medeniyetinin en kadim atlı-göçerevli kültürlerine ev sahipliği yapmış, savaşçıları, sanatkârları ve inanç sistemleriyle dünya tarihine yön vermiştir. Bu bozkırların en etkili ve köklü topluluklarından biri olan İskitler (Sakalar), MÖ 9. yüzyıldan itibaren özellikle Güney Sibirya’dan Karadeniz’in kuzeyine kadar uzanan geniş coğrafyada iz bırakmıştır. İskitler savaşçı kimlikleriyle olduğu kadar zengin sanat anlayışları, atlı-göçerevli kültürel yaşam biçimleri ve ölü gömme gelenekleriyle derin izler bırakmıştır. Gerek klasik tarihçiler tarafından kaleme alınan betimlemeler gerekse arkeolojik veriler, İskitlerin askerî başarılarıyla birlikte estetik anlayışları, ritüel ve sosyal örgütlenmeleriyle de dikkate değer bir medeniyet ortaya koyduklarını göstermektedir. Bu yönüyle İskitler, geçmiş ve günümüzde hâlâ yaşayan Türk topluluklarının da köklerini aydınlatan bir medeniyet profili sunmaktadır (Caspari, 2020, s. 773).

Türk tarihçiliğinde İskitlerin, erken dönem Türk topluluklarının atası olarak değerlendirilmesi, bu halkın genetik veya biyolojik devamlılığını ve kültürel sürekliliğini gözler önüne sermektedir. İskitlerin kullandığı hayvan üsluplu sanatın unsurları, Türk mitolojisinde ve geleneksel zanaatlarda izlenebilmekte; kurgan tipi mezar yapıları ise Türkistan Bölgesi’ndeki Türk topluluklarının defin ritüelleriyle büyük benzerlikler taşımaktadır (Zaitseva, 2007, s. 887). Bu benzerlikler, İskitlerin kültürel mirasının Türk halklarına aktarıldığını ve zamanla yerleşerek biçim değiştirdiğini göstermektedir. Bu çerçevede, özellikle Güney Sibirya’da yer alan Tuva Cumhuriyeti, bu aktarım zincirinin halkalarından biri olarak öne çıkmaktadır (Fitzhugh, 2009, s. 187).

Tuvalar, günümüzde Türk Dilleri ailesine mensup dillerden birini konuşan, Sibirya’nın güneyinde, Altay-Kögmen (Sayan) Dağları ile Kem (Yenisey) Nehri havzası arasında konumlanmış bir halktır. Coğrafi olarak hem bozkır hem de tayga kuşağında yer alan Tuva, tarih boyunca çeşitli atlı-göçerevli toplulukların uğrak yeri olmuş; bu kültürel katmanlaşma özellikle defin mimarisi, inanç sistemleri ve sosyal yapılar aracılığıyla günümüze kadar taşınmıştır (Zaitseva vd., 2007, s. 651). Tuvaların ekonomik yapısı, hayvancılığa ve doğal döngüye dayanan bir sistem etrafında şekillenmiş; doğa merkezli bir dünya görüşü, şamanistik ve animistik inançlarla pekiştirilmiştir. Bu yönleriyle Tuvalar, erken İskitlerin yaşam biçimiyle paralel bir sosyo-kültürel yapı arz eder.

Tuva’daki İskit varlığı, arkeolojik bulgular üzerinden değerlendirildiğinde atlı-göçerevli

kültürel yaşam ve yerel topluluklarla olan etkileşimlerini ortaya koymaktadır. Tuva'da bulunan kurganlar (Arjan ve Tunnug), İskitlerin Avrasya'daki yayılımını anlamak açısından stratejik bir öneme sahiptir.

Arjan kurganları, dünyanın bilinen en eski İskit mezar komplekslerinden olmaları nedeniyle araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Bu kurganlarda ele geçen at gömüleri, altın süslemeler ve hayvan üslubuna dayalı sanat ürünleri, İskitlerin toplumsal yapısı, dinî inanışları ve estetik anlayışları hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Tunnug 1 Kurganı'nda yürütülen güncel kazılar ise erken İskit dönemine ilişkin çok katmanlı bir kültürel yapının varlığını göstermektedir. Bu bağlamda Tuva'daki İskit varlığının incelenmesi, bölgesel tarih açısından olduğu gibi Avrasya bozkır medeniyetlerinin bütüncül olarak anlaşılması açısından da büyük önem taşımaktadır (Çoruhlu, 2019, s. 83).

Literatürde Tuva bölgesindeki İskit varlığına ilişkin en geniş kapsamlı bilgiler, Arjan Kurganları üzerinden elde edilmiştir. Kurganda ortaya çıkarılan bulgular, erken İskitlerin gömü gelenekleri, toplumsal yapıları ve sanatsal üretimleri hakkında benzersiz bilgiler sunmaktadır. Özellikle ahşap oda düzeni, taş yığınları ve at gömüleri, İskitlerin atlı göçer evli kültürüne dair yaşam tarzı ile dinî ritüelleri arasındaki bağı açıkça ortaya koymaktadır.

Son yıllarda yürütülen Tunnug 1 kazıları Tuva'daki İskit araştırmalarına yeni bir boyut katmıştır. Çok katmanlı yapısıyla dikkat çeken bu kurgan, erken İskit dönemine ait buluntular ile yerel kültürel geleneklerin bir arada var olduğunu göstermektedir. Tunnug 1 bulguları, literatüre kazandırdığı yeni veriler sayesinde Tuva'nın Avrasya bozkır kültürlerinin gelişiminde stratejik bir merkez olduğunu daha güçlü bir biçimde ortaya koymaktadır. Bölgede bulunan kurganlar, İskitlerin siyasi örgütlenme biçimlerini, dinî inanç sistemlerini ve estetik anlayışlarını anlamaya imkân tanır. Böylelikle Tuva, İskitlerin göçebe bozkır toplulukları içerisindeki rolünü yeniden değerlendirmek ve Avrasya tarihi içerisindeki konumlarını daha kapsamlı bir biçimde analiz etmek için vazgeçilmez bir araştırma alanı hâline gelmektedir (Sadykov, 2024, s. 12).

Tuva, coğrafi konumu itibarıyla Avrasya'nın merkezinde yer almakta ve Türk dünyasının tarihsel gelişiminde stratejik bir kavşak noktası oluşturmaktadır. Kem Nehri havzasında bulunan bu bölge, tarih boyunca farklı kültürlerin buluşma alanı olmuştur. Tuva'nın önemi yalnızca coğrafi ve stratejik konumuyla sınırlı değildir. Kültürel ve arkeolojik mirasıyla da Türk dünyasının geçmişini anlamada vazgeçilmez bir yere sahiptir. Bölgede bulunan Arjan ve Tunnug gibi kurganlar İskit varlığına ve daha sonraki dönemlerde gelişen bozkır kültürlerine ışık tutmaktadır. Bu bulgular, Türklerin erken tarihini şekillendiren atlı-göçer evli yaşam tarzı,

hayvan üslubu sanatı ve ölü gömme ritüelleri gibi unsurların kökenlerini araştırmada temel kaynak niteliği taşımaktadır (Caspari, 2018, s. 324).

Arkeolojik açıdan değerlendirildiğinde, Tuva Cumhuriyeti coğrafyası, Güney Sibirya'nın en zengin kurgan alanlarından birini barındırmaktadır. Özellikle Arjan 1 ve Arjan 2 Kurganları, İskitlerin en erken örneklerinden sayılan elit mezar yapıları olarak mezar mimarisi, organik buluntular ve sanatsal öğeler açısından büyük bir zenginliğe sahiptir (Hayashi, 2013, s. 134). Bu buluntular (Gömü ritüelleri, hayvan üslubu sanatı, savaş kültürü ve silahlar, at kültü, ritüel nesneler vb.), İskit kültürünün atlı-göçerevli bir savaş kültürü ve ritüel derinliği olan, sembolik anlatılarla yüklü bir medeniyet olduğunu gözler önüne sermektedir. Söz konusu bulguların ışığında, Tuva Cumhuriyeti'ndeki arkeolojik varlıkların bölgesel ve Avrasya ölçeğinde tarihsel öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır (Sadykov vd., 2020, s. 562).

Bu bağlamda, 2018 yılında kazılarına başlanan Tunnug 1 (ya da Arjan 0) Kurganı, erken İskit kültürünü anlamak açısından yeni bir dönüm noktası teşkil etmektedir (Savinov, 1992, s. 109). Rusya Federasyonu'na bağlı Tuva Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Uyuk Vadisi'nde yer alan bu kurgan, boyutu, mimari düzenlemesi ve katmanlı yapısıyla dikkat çekmektedir. İçeriğinde tespit edilen at kurbanları, ahşap mezar odaları ve bronz süslemeler, klasik İskit defin ritüelinin erken formunu yansıtmaktadır. Özellikle mezar yapımında kullanılan ahşap ve organik malzemelerin korunmuş olması, dönemin inanç sistemine ve estetik tercihine dair özgün bilgiler sunmaktadır (Caspari vd., 2018, s. 83).

Tunnug 1 Kurganı, İskit arkeolojisi açısından olduğu kadar Tuva halkının tarihsel kimliği bağlamında da değerlidir. Bu yapı, Türk kültürel sürekliliğini maddi biçimde temsil ederken aynı zamanda atlı-göçerevli toplumlarının hafıza mekânı olarak işlev gören yapılar arasında yer alır. Söz konusu kurganın etrafında gelişen sosyal ritüeller, kutsal mekân algısı ve zaman-mekân anlayışı, erken Türk kozmolojisiyle örtüşen bir inanç sistemine işaret etmektedir (Caspari, 2018, s. 323).

Etnografik veriler, Tuvaların günümüzdeki defin pratikleri, ölüm ritüelleri, atalar kültü ve doğaya bakış açısının, İskit kültürel kodlarının yaşayan uzantıları olabileceğini göstermektedir. Sözlü anlatım geleneği, mitolojik unsurlar, kurganlara duyulan saygı ve ölüm sonrası yaşam inancı, erken atlı-göçerevli kültürlerin izlerini taşır. Bu nedenle, Tuva'daki kurganların incelenmesi arkeolojik bir araştırmanın yanında kültürel antropolojinin, etnoarkeolojinin ve tarihsel sürekliliğin çözümlemesidir.

Bu çalışmada, Tunnug 1 Kurganı örneği üzerinden, erken İskit toplumlarının sosyal yapıları,

defin uygulamaları ve kültürel imgeleri detaylı biçimde analiz edilecektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde belge analizi esas alınarak yürütülecektir. Bu kapsamda arkeolojik kazı raporları, mekânsal analizler, tarihsel kayıtlar ve etnografik veriler bir araya getirilerek çok katmanlı bir kültürel okuma yapılacaktır. Hedef, İskit-Türk kültür sürekliliğini arkeolojik bulgular üzerinden belgelemek ve kültürel kimliğin tarihsel temellerini ortaya koymaktır.

Tuva Cumhuriyeti bölgesindeki anıtsal kurganlar; İskitlerin tarihsel izlerini, kültürel miraslarını ve dünya görüşlerini barındıran birer hafıza mekânı olarak değerlendirilmektedir. Arjan 1, Arjan 2 ve özellikle Tunnug 1 Kurganı üzerinden yapılacak çözümlemeler, atlı-göçer evli toplumların mekânla kurduğu ilişkiyi, ölüm ve sonsuzluk algısını ve sanat anlayışını bütüncül biçimde gözler önüne serecektir. Bu çalışmada, İskit kültürünün Tuva'daki izdüşümleri, Türk kültür tarihinin oluşumuna katkıları ve maddi-manevi mirasın bugünkü izdüşümleri akademik bakış açısıyla değerlendirilecektir (Parzinger, 2006, s. 24).

Yöntem

Bu çalışma, erken İskit kültürünün Tuva Cumhuriyeti coğrafyasındaki izlerini Tunnug 1 Kurganı özelinde incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma, sosyal bilimlerde olguların doğal bağlamında derinlemesine anlaşılmasına olanak tanıyan ve yorumlayıcı bir yaklaşımı esas alan bir yöntemdir. Bu çerçevede, tarihî ve kültürel verilerin mevcut yazılı ve görsel belgeler üzerinden yeniden anlamlandırılmasına odaklanılmıştır. Tunnug 1 Kurganı'na dair elde edilen arkeolojik, etnografik ve tarihsel bulgular, yorumlayıcı bir perspektifle ele alınarak İskit ve Tuva kültürleri arasındaki sürekliliğin izleri takip edilmiştir.

Araştırma sürecinde kullanılan temel yöntem, belge analizidir. Belge analizi, araştırma konusuna ilişkin yazılı, görsel veya dijital belgelerin sistemli biçimde incelenmesini ve değerlendirilmesini içeren bir nitel veri toplama tekniğidir. Bu yöntem aracılığıyla, Tunnug 1 Kurganı'na dair kazı raporları, akademik makaleler, arkeolojik envanter kayıtları, etnografik incelemeler ve tarihsel kronikler analiz edilmiştir. Belgeler; tarihsel bağlam, kültürel anlam, arkeolojik yorum ve sembolik yapı açısından değerlendirilmiştir. Elde edilen bilgiler, atlı-göçerevli toplumların ritüel, sanat ve ölüm algıları bağlamında bütüncül bir anlayışla yorumlanmıştır.

Bu bağlamda, çalışmada hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Ulusal kaynaklar arasında Türk tarihçiliğinde İskitler ve Güney

Sibirya arkeolojisi üzerine yapılmış akademik tezler, makaleler ve TÜBİTAK destekli projeler yer alırken uluslararası kaynaklar arasında ise Tunnug 1 kazılarını yürüten İsviçre-Tuvalı bilimsel ekiplerin yayınları, Arjan kurganlarına dair Rusya Bilimler Akademisi ve Almanya'daki Max Planck Enstitüsü'ne ait çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Herodotos'un klasik tarih metinlerinden başlayarak güncel antropolojik analizlere kadar uzanan geniş bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, belgelerin analiz süreci tematik kodlamalarla yürütülmüş ve ana temalar belirlenmiştir. Bu temalar altında, İskitlerin kültürel unsurları ile Tuva halkının bugünkü inanç ve pratikleri arasındaki benzerlikler karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Araştırma, yazılı belgelerle sınırlı kalmayıp görsel dokümanlar (kurgan planları, sanat eserleri, kazı fotoğrafları) da analize dahil edilerek bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yöntemsel çerçeve, kültürel süreklilik ve kimlik oluşumu gibi soyut olguların somut veriler üzerinden çözümlenmesini mümkün kılmıştır.

Bulgular

Avrasya bozkırlarında ortaya çıkan atlı-göçereli toplumlar arasında en dikkat çekici olanlardan biri, şüphesiz ki İskitlerdir. MÖ 1. binyılın başlarından itibaren tarih sahnesine çıktığı düşünülen bu topluluk, geniş coğrafi yayılımı, gelişmiş atlı savaşçı kültürü ve kendine özgü sanatsal üslubuyla tanınmaktadır. Dolayısıyla erken İskit dönemine ait kalıntıların keşfi, bu kadim kültürün kökenlerini anlamada kritik öneme sahiptir (Sadykov vd., 2020, s. 564).

Bu bağlamda Uyük Vadisi'nde konumlanan Tunnug 1 Kurganı, İskit arkeolojisi açısından son yıllarda keşfedilen en dikkate değer yapılardan biri olarak öne çıkmaktadır (Rossiyskaya Akademiya Nauk, 2024). Yoğun bataklık ve alüvyon birikintileriyle kaplı olan bu alan, doğal olarak korunmuş yapısıyla dikkat çekmektedir. Arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan bu büyük höyük, mimari yapısının yanında içerdiği materyal kültür unsurlarıyla da erken atlı-göçereli kültürel yaşam biçimine dair yeni ve önemli veriler sunmaktadır. Bu yönüyle Tunnug 1, İskit tarih yazımında bir dönüm noktası teşkil etmektedir (Caspari vd., 2018, s. 85).

Görsel 1. Tunnug Höyüğü.

Kaynak: Nauka i zhizn, Drevneyshiy skifskiy kurgan stanovitsya tsifrovym, <https://www.nkj.ru/open/39149/>

Tunnug 1 Kurganı'nın en çarpıcı yönlerinden biri, MÖ 9. yüzyıl sonlarına tarihlenen yapım evresiyle İskitlerin tarihsel olarak kabul edilen ilk dönemlerinden bile daha erken bir zaman dilimine işaret etmesidir. Höyükte gerçekleştirilen radyokarbon gibi birtakım analizler, bu yapının İskit kültürünün oluşum aşamasında inşa edildiğini göstermektedir. Nitekim Arjan 1 gibi daha önce bilinen İskit kurganlarıyla kıyaslandığında (Khavrin, 2003, s. 172), Tunnug 1'in kronolojik olarak daha eski olduğu ve dolayısıyla "erken İskit" dönemine dair bir başlangıç noktası sunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum hem İskit kültürünün evrimsel sürecine hem de Avrasya bozkırlarında atlı-göçerevli toplulukların örgütlenmesine dair yeni tartışma alanları yaratmaktadır (Gryaznov, 1980).

Kazılarda ele geçirilen çeşitli buluntular –özellikle İskit hayvan üslubunu yansıtan metal objeler, silahlar ve at koşum takımları– erken atlı-göçerevli kültür sanatına dair ilk izlerin bu bölgede geliştiğini ortaya koymaktadır. Bronz kemer tokaları üzerindeki hayvan tasvirleri, İskit ikonografisinin sanatsal kökenlerine dair bilgi verirken bulunan silahlar ve savaşçı eşyaları, bu toplumun askerî yapısını ve atlı savaş becerilerinin gelişkinliğini yansıtmaktadır. Bununla birlikte mezar alanında ortaya çıkarılan at iskeletleri ve törensel gömme uygulamaları, erken dönem İskit cenaze ritüellerine dair detaylı bilgiler sağlamaktadır (Chugunov, 2020, s. 138).

Özellikle Tunnug 1'de rastlanan insan ve at kalıntılarının birlikte gömülmesi, İskitlerde ölüm sonrası yaşam anlayışı, ruhani inanç sistemleri ve sosyal hiyerarşiyi gözler önüne sermektedir. Herodot'un aktardığı cenaze törenleriyle benzerlik gösteren bu uygulamalar, İskitlerin bireyleriyle birlikte atlarını da gömdüklerine işaret eder. Mezarda bulunan kazık yapıları ve

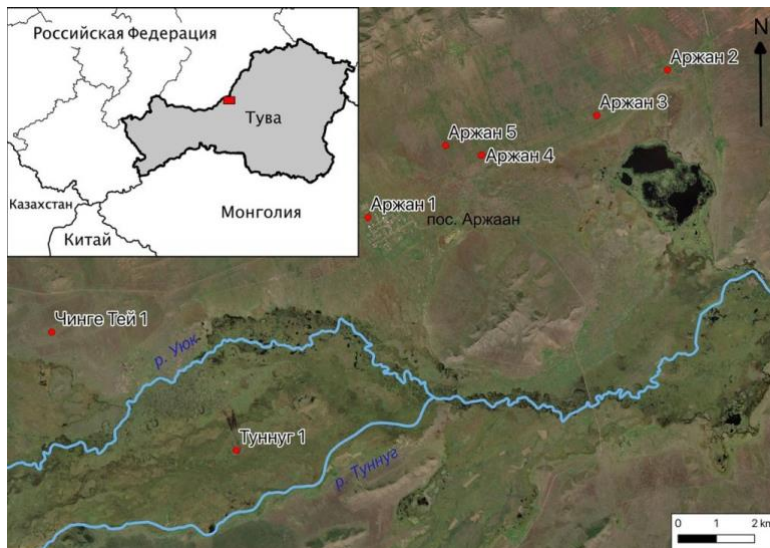
hayvan kalıntılarında tespit edilen kasaplık izleri, bu ritüellerin belirli bir törensel düzen içerisinde gerçekleştirildiğini ve atların ulaşım aracı olmasının yanında kutsal bir kurban olarak değerlendirildiğini de ortaya koymaktadır. Bu durum, İskitlerin kozmolojik dünya görüşüne dair ipuçları barındırmaktadır (Caspari, 2018, s. 325).

Tunnug 1 Kurganı erken İskit dönemine ait bir mezar yapısı olmakla beraber atlı-göçrevli toplumların sosyo-kültürel yapısını anlamaya olanak tanıyan çok katmanlı bir arkeolojik alan olarak da değerlendirilmektedir. Bu yapı, İskit tarihinin kronolojik sınırlarının yeniden tanımlanmasına ve Avrasya bozkırlarında atlı-göçer evli kültürlerin nasıl geliştiğine dair yeni bir paradigma sunmaktadır.

3.1. Kurganın Keşfi ve Alanın Korunumu

Tunnug 1 Kurganı, 2017 yılında Rusya ve İsviçre ortak arkeoloji ekiplerinin dikkatini, Tuva Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan Uyük Vadisi'nde bulunan geniş bataklık alanın olağanüstü doğal koruma koşulları sayesinde çekmiştir. Uyük Nehri'nin taşkın yatağında konumlanan bu alan, yoğun alüvyon birikimi ile permafrostun etkisi altında kalması sebebiyle organik arkeolojik materyallerin olağanüstü iyi korunduğu nadir örneklerden biridir. Özellikle ahşap, deri, tekstil gibi organik kalıntıların yapısal bütünlüklerinin korunması, bölgenin bilimsel ve kültürel açıdan önemini daha da artırmaktadır. Bu koruma koşulları, Tunnug 1'in Tuva Cumhuriyeti bölgesinin yanında tüm Avrasya bozkır kültürlerinin erken demir çağı dönemine ilişkin arkeolojik potansiyelini yeniden değerlendirmek için kritik bir referans noktası hâline gelmesini sağlamıştır (Sadykov vd., 2024).

Görsel 2. İskit Dönemine Ait Başlıca Mezar ve Anıt Komplekslerinin Bulunduğu Uyük Nehri Vadisi Haritası

Kaynak: Rusya Bilimler Akademisi, Tunnug 1 Projesi, <https://rac.archeo.ru/projects/tunnug/>

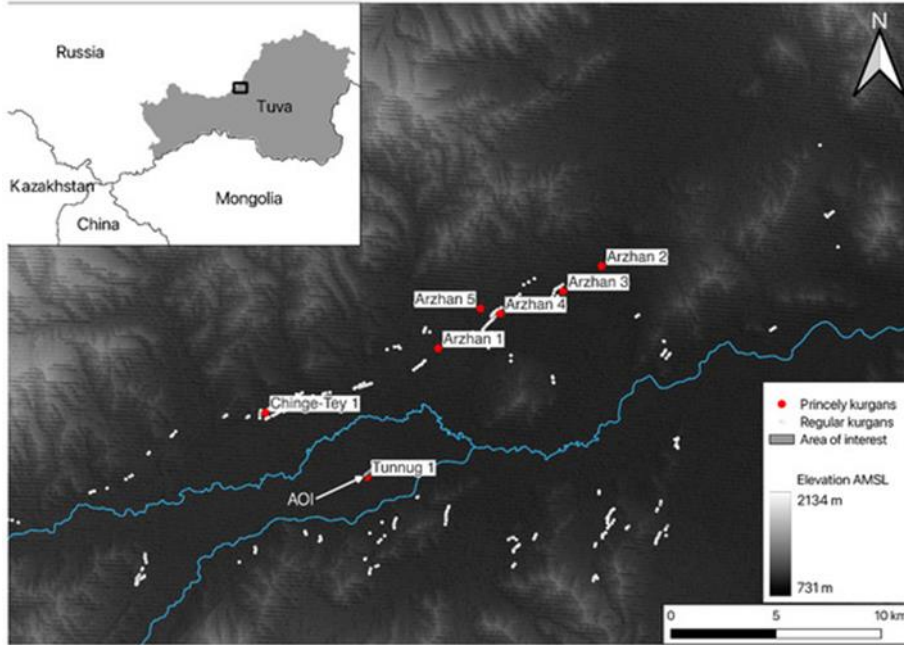
Kazı öncesi dönemde, kurganın mimari yapısı ve çevresindeki antropojenik izlerin detaylı bir şekilde ortaya konabilmesi için ileri düzey jeofiziksel ve uzaktan algılama teknolojileri kullanılmıştır. GPS destekli yüksek hassasiyetli ölçümler, insansız hava araçları (UAV) ile fotogrametri, LIDAR (Işık Tespiti ve Menzil Tayini) ve Sentetik Açıklıklı Radar (SAR) teknikleri, kazı alanının üç boyutlu haritalanması ve yüzeysel yapıların modellenmesinde etkin rol oynamıştır. Ayrıca proton ve kuantum manyetometre cihazlarıyla kurgan çevresinde 12.000 m²'lik bir alanda yüksek çözünürlüklü manyetik veri toplanması, yeraltındaki insan yapımı yapıların tespiti ve analizine olanak sağlamıştır. Yer Radarı (GPR) ölçümleri, yer altındaki yapıların derinliği, biçimi ve yoğunluğu hakkında kritik bilgiler sunarak kazı stratejilerinin bilimsel temele dayandırılmasına katkıda bulunmuştur. Bu sayede, kurganın zarar görmeden belgelenmesi ve arkeolojik materyalin sistematik olarak kurtarılması mümkün hâle gelmiştir (Blochin vd., 2023, s. 5).

Araştırma sürecinin başlangıcında, Tunnug 1 Kurganı'nın Uyük Nehri'nin taşkın yatağında yer alması arkeologların dikkatini çekmiştir. Saha çalışması yapan uzmanların büyük çoğunluğu, kurganın bu bataklık ortamında yer almasından dolayı mezar höyüğünün erken tarihli olduğunu ve sonraki dönemlerde yaşanmış felaketli bir olayın ardından kraliyet mezarlarının Uyük Nehri'nin daha yüksek ve kuru sol kıyısına taşındığını düşünmüştür. Ancak saha içinde yapılan ayrıntılı araştırmalar, özellikle kurganın çevresinde bulunan ve merkezî yapının inşasından sonra en az iki bin yıl boyunca kullanıldığına dair bulgular, bu felaket sonrası terk edilme hipotezini açıkça sorgulamaya itmiştir. Özellikle, kurgana yakın bölgelerde keşfedilen daha sonraki taş yapılar, alanın Erken Demir Çağı'nı aşan uzun bir zaman diliminde sürekli olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bu durum, siteye dair eski varsayımların yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (Caspari vd., 2019).

Mevcut hidrolojik ve jeoarkeolojik veriler, sitenin inşasından sonraki dönemlerde kısmen erişilebilir olduğunu ancak düzenli kullanım için hala sulak ve nemli koşullara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan ilk jeomorfolojik araştırmalar, taşkın yatağının tarihsel süreçte büyük oranda nemli kalmış olduğunu göstermekte olup bu durum farklı dönemlerde kültürel uygulamaların ve ekonomik faaliyetlerin çevresel koşullarla uyumlu biçimde geliştiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, sitenin devamlı olarak yeniden kullanılması ancak kapsamlı bir jeoarkeolojik yeniden yapılandırma ile açıklanabilir. Sitenin ve çevresinin yüzyıllar boyunca hem at sırtıyla hem de yaya olarak erişilebilir olması, farklı kültürel toplulukların bu mekâna dönük sürekli ilgi ve bağlılığını göstermektedir. Bu ilgi, alanın sulak koşullara rağmen ya at

otlatma gibi geçim stratejilerinin parçası olması ya da sitenin içinde bulunduğu manzaranın kültürel anlamının sonraki dönemlerce korunarak devam ettirilmesiyle açıklanabilir.

Görsel 3. Güney Sibirya Bağlamında Sitenin Konumu

Kaynak: Blochin, Pavlovskaya, Sadykov, Caspari, 2023, s. 4992.

Uyuk Vadisi'ndeki taşkın yatağı çevresinde yapılan LiDAR ve ortofotoğrafik analizler, yüzeyde belirgin olmayan ancak derinliklerde farklı düzeylerde yer alan karmaşık antropojenik taş yapıların varlığını ortaya koymuştur. Bu yapılar, farklı jeofiziksel yöntemler kullanılarak detaylandırılmayı ve haritalandırılmayı gerektirmektedir. Araştırma sürecinde kullanılan rubidyum manyetometresi, birçok yönden arkeolojik amaçlar için ideal bir cihaz olmamakla birlikte, mevcut bir drone platformuyla entegrasyonu ve hem havadan hem de yer yürüyüşüyle veri toplayabilme avantajı nedeniyle tercih edilmiştir. Ayrıca araştırma bütçesinin kısıtlılığı, bu teknolojik yaklaşımın daha uygun maliyetli bir çözüm olmasını sağlamıştır. Tüm bu metodolojik tercihler ve teknik uygulamalar, Uyuk Vadisi'nin arkeolojik manzarasının daha kapsamlı ve ayrıntılı yorumlanmasına olanak verecek nitelikte veri üretmiştir (Vavulin vd., 2021).

Sonuç olarak bu yöntemlerin geniş ölçekli ve bütünleşmiş bir biçimde uygulanması, bölgenin gizli arkeolojik manzara özelliklerine dair yeni ve özgün bakış açıları sunma potansiyeline sahiptir. LiDAR ve ortofotoğrafik veri setleri ile başlayan çok katmanlı analiz süreci, hava manyetometresi ve termografik ölçümlerle çapraz doğrulama sağlamış, sonrasında da alanın kademeli olarak daraltılması suretiyle manyetometre ile yüksek çözünürlüklü incelemeler

yapılmıştır. Bu kapsamda, Uyük Nehri'nin taşkın yatağında ulaşılması zor, yüzeyde belirgin olmayan en az dokuz taş yapıya dayalı bir mezarlık tespit edilip haritalandırılmıştır. Bu keşifler, Tunnug 1'in sadece bir kraliyet mezarı olmanın ötesinde, çok katmanlı, çok dönemli ve farklı kültürel bağlamlarda işlev gören bir arkeolojik alan olduğunu göstermektedir (Blochin vd., 2023, s. 6).

Tüm bu bulgular ışığında, Tunnug 1 Kurganı ve çevresinin korunması ve gelecek araştırmaların yönlendirilmesi için jeoarkeolojik, jeomorfolojik ve jeofiziksel analizlerin devam ettirilmesi zorunludur. Bu kapsamlı çok disiplinli yaklaşım, Uyük Vadisi'nin zengin arkeolojik mirasının daha derinlemesine anlaşılmasına ve korunmasına olanak sağlayacak, erken demir çağı kültürleri ile çevresel koşullar arasındaki dinamik ilişkiye dair önemli bilgiler sunacaktır.

3.1.1. Kronoloji ve İnşa Yöntemleri

Tunnug 1 Kurganı'nda gerçekleştirilen arkeolojik saha çalışmaları 2018 ve 2019 kazı sezonlarında sistematik olarak yürütülmüştür. “Trench D” adı verilen kazı biriminden elde edilen ahşap kerestelerin dendrokronolojik analizleri ve AMS (Hızlandırılmış Kütle Spektrometrisi) yöntemiyle yapılan radyokarbon tarihlendirme işlemleri, yapı malzemelerinin MÖ 833–800 yılları arasında kesildiğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, kurganın Arjan 1 ile eş zamanlı ya da biraz daha erken bir döneme tarihlenebileceğini göstermektedir (Blochin vd., 2023, s. 2).

Tarihlendirme verileri, OxCal programı üzerinden yapılan wiggle matching analizleriyle desteklenmiştir. Bu yöntem, ardışık yıllarda oluşmuş ahşap halkaları arasındaki varyasyonları modelleyerek kronolojik belirsizlikleri minimize etmiştir. Elde edilen sonuçlar, Tunnug 1'in erken İskit horizonunun zirve dönemine tarihlenmesi bakımından önemli bir kronolojik eşik sunduğunu kanıtlamıştır. Böylece bu kurgan, İskit kültürel yapılanmasının ilk safhalarını anlamada temel referanslardan biri hâline gelmiştir.

İnşa yöntemi açısından bakıldığında, Tunnug 1'in radikal mimari özellikler taşıdığı gözlemlenmiştir. Karaçam kullanılarak inşa edilen merkezi yapı, doğrudan yere saplanan kazıklarla desteklenmiş, üzeri ise taş dolgularla örtülerek dayanıklılığı artırılmıştır. Bu yapılaşma, estetik ve mühendislik becerisinin göstergesidir. Yapının inşa sürecinin ritüel pratiklerle iç içe geçtiği, kullanılan malzemelerin sembolik değer taşıdığı düşünülmektedir.

Bu veriler, erken dönem İskit mimarisinin pragmatik ve ideolojik kodlar taşıyan bir anlatı düzlemine sahip olduğunu göstermektedir. Böylece Tunnug 1'in mimari özellikleri hem teknolojik hem de dinî pratikleri içeren bir yapısal sembolizmle inşa edilmiş olduğunu ortaya

koymaktadır. Bu durum, İskit-Tuva kültürel evreninin yapısal ve düşünsel derinliğini de gözler önüne sermektedir.

3.1.2. Mimari Yapı ve Ritüel Mekân Örgütlenmesi

Tunnug 1 Kurganı yaklaşık 10.000 m² alana yayılmış anıtsal bir höyük kompleksidir. Yapı, merkezinde radyal düzende örülmüş karaçam iskeletlerden oluşur ve bu merkezi yapı, çevresine taş dolgu platformlarla desteklenmiş kubbemsi bir form ile çevrelenmiştir. Höyüğün mimari organizasyonu, yapının yalnızca mezar işlevi görmediğini, aynı zamanda ritüel ve törensel amaçlarla tasarlandığını göstermektedir. Bu yönüyle Tunnug 1, ölü gömme pratiklerinin ötesine geçen çok işlevli bir yapı kompleksidir.

Kurganın merkezinde yer alan yaklaşık 8 metre çapındaki taş kuşak duvar, ritüel alanı çevresel ve sembolik etkilerden korumaya yönelik olarak inşa edilmiştir. Bu duvar, fiziksel bir sınır olmakla beraber kozmolojik düzlemde kutsal olan ile dünyevi olanı ayıran bir sınır olarak yorumlanabilir. Duvarın içinde kalan alanın ritüelistik faaliyetler için kullanıldığı, burada yer alan nesneler ve yapı düzenlemeleri üzerinden anlaşılmaktadır.

Kurganın tamamı zamanla kalın bir taş katmanla örtülmüş, böylece hem doğal etkilere karşı dayanıklılığı artırılmış hem de yapıya anıtsallık kazandırılmıştır. Bu taş katman kutsal bir örtüleme (sacral covering) ritüelini de temsil etmektedir. Kurgan çevresinde yapılan jeofizik taramalarda, manyetik anomaliler yardımıyla tespit edilen dairesel ve oval formlu yapılar, olasılıkla yan mezarlar ya da ritüel platformlar olarak değerlendirilmiştir.

Tüm bu veriler, Tunnug 1'in sadece ölü gömme mekânı olmadığını kolektif hafızanın, ritüel pratiğin ve kültürel kimliğin vücut bulduğu kutsal bir alan olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Tunnug 1, erken İskit döneminde mekânın kutsallaştırılması ve ideolojik temsili açısından önemli bir arkeolojik örnektir.

3.2. Gömü İçeriği ve Cenaze Ritüelleri

Tunnug 1'deki kazılar, özellikle merkezi höyüğün çevresinde yoğunlaştırılmıştır. Bu alanda gün yüzüne çıkarılan en az 18 at iskeleti ile bir insan bireye ait kalıntılar, ölü gömme ritüellerinin zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır. At kemiklerinin çoğu anatomik konumlarında bulunmuş ve bazıları üzerinde kesim izlerine rastlanmıştır. Bu durum, atların törensel bir biçimde kurban edilip gömüldüğünü, ritüelin hem sembolik hem de işlevsel düzeyde gerçekleştirildiğini göstermektedir (Sadykov vd., 2024, s. 14).

İnsan bireyine eşlik eden at iskeletleri, Herodot'un anlatılarında geçen "hayalet biniciler" (spirit

riders) tasvirine benzer biçimde yorumlanmıştır. At ile insanın birlikte gömülmesi, İskit dünyasında atın sadece ulaşım aracı olarak kullanılmasının yanında sosyal statünün, öte dünyaya geçişin ve kutsal bir vasiyetin parçası olduğunu göstermektedir. Bu gömüler, ölüyle birlikte sembolik bir bütünlüğün korunması amacını taşımaktadır (Sadykov vd.,2020, s. 561).

Alanda ayrıca bronz dizgin uçları, huş kazıkları, yaban domuzu dişleri, ahşap koşum parçaları ve çeşitli organik nesneler bulunmuştur. Bu malzemeler cenaze ritüelinin maddi unsurları olmasının yanında sembolik değerler taşıyan öğeleridir. Ritüel düzenlemenin içeriği, sosyal yapının, inanışların ve statü göstergelerinin arkeolojik izdüşümünü sunmaktadır.

Tunnug 1'deki cenaze uygulamaları, Bölgedeki İskit toplumunun ölüm ve öte dünya inançlarını, toplumsal hiyerarşi anlayışını ve ritüel düzenlemelerini detaylı biçimde açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda yapılan her arkeolojik bulgu, geçmişteki bireylerin düşünsel dünyasına açılan bir pencere işlevi görmektedir.

3.3. Hayvan Figürleri ve Kültürel Etkileşim

Tunnug 1 Kurganı'nda ortaya çıkarılan buluntular arasında, erken döneme dair hayvan figürlerine ait önemli örnekler yer almaktadır. Özellikle iki bronz filigran parçası, bozkır kültürlerinin ortak sanatsal kodlarını yansıtan yırtıcı kuş başı motifini taşımaktadır. Bu motif, Tuva Cumhuriyeti de dahil olduğu geniş Avrasya bozkırlarında paylaşılan kültürel sembollerin ve iletişim ağlarının varlığını kanıtlar niteliktedir. Böylelikle hayvan figürleri, farklı topluluklar arasında sembolik ve estetik bir bağ kurmuş, kültürel etkileşimin somut göstergesi olmuştur (Oleszczak vd., 2025, s. 330).

Hayvan figürleri, Arjan kültürüne kadar uzanmakta olup Tunnug 1 buluntuları bu sanatın sürekliliğini ve yaygınlığını belgelemektedir. Bu sanat anlayışı, dekoratif amacın ötesinde mitolojik ve dinî anlatıların görsel tercümesi olarak da işlev görmüştür. Yırtıcı kuş başı gibi semboller, güç, koruma ve kutsallık temalarını temsil ederek İskit ve Tuva toplumlarının manevi dünyasına ışık tutmaktadır (Chugunov, 2020, s. 139).

Bölgede bulunan diğer materyaller farklı kültürlerden gelen etkilerin de varlığını göstermektedir. Bu durum, Tuva Cumhuriyeti'nin erken demir çağı boyunca geniş bir iletişim ve etkileşim ağı içinde olduğunu ortaya koyar. Atlı-göçer evli topluluklar arasındaki kültürel alışverişler, ticaret ve savaşla olduğu kadar sanatsal motiflerin ve ritüellerin yayılmasıyla da gerçekleşmiştir (Sadykov vd., 2024).

Tunnug 1 Kurganı'ndaki hayvan figürü örnekleri, bu geniş kültürel etkileşimin somut kanıtları olarak değerlendirilmektedir. Sanat ve ikonografi aracılığıyla kurulan bu bağlar, İskit-Tuva

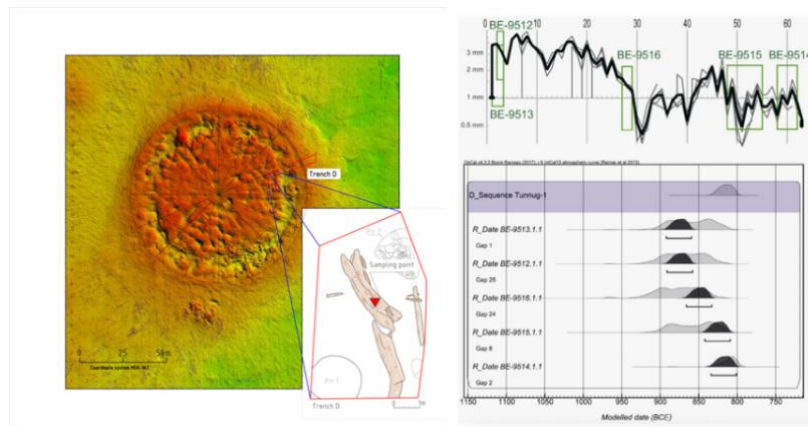
coğrafyasının, tarih boyunca farklı toplulukların buluşma ve etkileşim merkezi olduğunu göstermektedir. Bu da kurganın yerel bir mezar yapısı olmasının ötesinde bölgesel kimliğin ve kültürel belleğin mekânsal temsili olduğunu da kanıtlamaktadır.

3.4.Tarihlendirme

Tunnug 1 Kurganı, Tuva Cumhuriyeti sınırlarında, Uyük Vadisi'nin bataklık ve alüvyonlarla kaplı bölgesinde konumlanmış erken dönem bir İskit mezar yapısıdır. 2018 yılında başlatılan sistematik arkeolojik kazılar, özellikle erken atlı-göçrevli toplumlarının kronolojisi ve sosyal organizasyonuna ilişkin önemli veriler sunmuştur. Kazılar, İsviçreli arkeolog Dr. Gino Caspari'nin önderliğinde, disiplinler arası bir yaklaşımla yürütülmüş ve biyolojik, jeolojik, arkeometrik yöntemlerle desteklenmiştir. Alanın el değmemiş yapısı, bu çalışmaları daha da anlamlı kılmıştır. Tunnug 1, konumu ve yapısal özellikleri bakımından Avrasya bozkır kuşağındaki atlı-göçer evli kültüre ait olan mezarların en eski örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Sadykov vd., 2019, s. 27).

Höyüğün tarihlendirilmesine yönelik ilk somut adım, 2018 yılı kazı sezonunda “Trench D” olarak adlandırılan kazı biriminde gerçekleştirilen örnekleme çalışmalarıyla atılmıştır. Höyüğün ana yapısında yer alan yapısal bütünlüğünü koruyan bir karaçam (*Pinus silvestris*) gövdesinden alınan örnekler, zarar görmemiş halde laboratuvara taşınarak dendrokronolojik analizlere tabi tutulmuştur. Bu analizlerde ağaç halkalarının yıllık büyüme desenleri referans veri setleriyle karşılaştırılmış ve üzerinde detaylı ölçümler gerçekleştirilmiştir. Halkalar arası farklılıklar, bölgesel iklim koşullarıyla uyumlandırılarak kronolojik modelleme yapılmıştır (Caspari vd., 2018).

Görsel 4. Mezar Höyükte Bulunan Karaçam Gövdesinden Elde Edilen Halkaların AMS Analizi

Kaynak: Caspari, Sadykov, Blochin, Bolliger, Szida, 2020, s. 57).

Dendrokronolojik sonuçlar, radyokarbon tarihleme ile desteklenmiş; alınan numuneler,

Hızlandırılmış Kütle Spektrometresi (AMS) yöntemiyle test edilmiştir. Analizlerin sonuçları, OxCal programı kullanılarak tarihsel modelleme içerisinde değerlendirilmiş, olasılık dağılımları ve zaman aralıkları oluşturulmuştur. Elde edilen veriler, kurganın inşasında kullanılan ahşap yapı malzemesinin MÖ 830–800 yılları arasında kesildiğini net biçimde ortaya koymuştur. Bu tarihlendirme, Tunnug 1 Kurganı'nın, İskitlerin tarihsel olarak ortaya çıktığı düşünülen dönemden daha erken bir zaman diliminde kurulduğunu ve İskit kültürünün oluşum sürecinin ilk evrelerine ışık tuttuğunu göstermektedir (Blochin vd., 2023, s. 5).

Kurganın yapısal özellikleri de en az tarihlendirmesi kadar dikkat çekicidir. Yaklaşık 10.000 metrekarelik bir alana yayılan bu anıtsal mezar kompleksi, karaçam gövdeleri ile radyal biçimde örülmüş bir iç yapıya sahiptir. Aralarında taşla doldurulmuş kil platformlar ve çukurlar bulunan bu sistemin, merkezi planlı ve dikkatle tasarlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Höyüğün ortasında yaklaşık 8 metre genişliğinde taş döşemeli bir kuşak duvar yer almakta olup bu duvar mezarın iç merkezini dış etkilerden koruma işlevi görmektedir. Tüm yapının, inşasından bir süre sonra kalın bir taş örtü ile kaplandığı da kazı bulgularıyla belgelenmiştir. Bu yapı, atlı-göçerevli toplumların mimari becerilerini ve törensel anıt yapım tekniklerini yansıtan özgün bir örnektir (Oleszczak vd., 2025, s. 336).

Kazılar sırasında höyüğün merkezine yakın bir alanda, yüzeyde bulunan insan ve at iskeletleri, bu kompleksin yalnızca bir mezar alanı olmadığını, kurban ritüellerinin gerçekleştirildiği kutsal bir merkez olarak da işlev gördüğünü ortaya koymuştur (Zazzo vd., 2019, s. 94). Bu bulgu, Herodot'un İskitlerle ilgili aktarımlarını doğrular niteliktedir. Atların törensel amaçlarla kurban edilmesi, bireyin sosyal statüsünü vurgulayan önemli bir göstergedir. Atlı-göçerevli toplumların ölüm ritüellerine, ruhani inanç sistemlerine ve öte dünya tasavvurlarına dair önemli antropolojik ve kültürel çıkarımlar yapılmasına da olanak tanımaktadır. Kurgan çevresinde tespit edilen kasaplık izleri ve hayvan kalıntıları, bu ritüellerin belirli kurallara göre yürütüldüğünü ve dönemin kolektif hafızasında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Chugunov, 2020, s. 138).

Tunnug 1 Kurganı erken İskit dönemine ait bir mezar yapısı olmanın ötesinde atlı-göçerevli toplumların kültürel kodlarını, dinî ritüellerini ve sosyal hiyerarşilerini anlamaya yönelik kapsamlı bir arkeolojik veri deposudur. Özellikle Arjan 1 Kurganı ile gösterdiği kronolojik benzerlik (Karakaya, 2024, s. 47), Tunnug 1'in Avrasya bozkırlarında elit sınıflar için inşa edilen en erken "kraliyet mezarları"ndan biri olduğunu düşündürmektedir (Hayashi, 2013, s. 132).

3.5. Cenaze Ritüelleri ve At Kültü

Tunnug 1 Höyüğü, Güney Sibirya'daki Uyük Vadisi'nde yer alan ve erken İskit dönemine tarihlenen önemli bir arkeolojik komplekstir (Milella vd., 2020, s. 684). Yapılan kazılar, bu alanın seçkin bir bireyin defnedildiği bir mezar olmakla birlikte uzun süreli ve ritüel merkezli bir kült alanı olarak kullanıldığını da ortaya koymuştur. Radyokarbon ve dendrokronolojik veriler, höyüğün MÖ 9. yüzyılın sonlarına tarihlendiğini göstererek Arjan 1 gibi benzer yapılarla paralellik kurar (Gryaznov, 1980). Karaçamdan yapılmış iç yapılar, ritüel düzenlemelerin ve mezar mimarisinin erken örneklerinden biridir.

Kazılarda ortaya çıkarılan en az 18 at kalıntısı ve nispeten sağlam bir kadın iskeleti, Tunnug 1'in İskit cenaze ritüellerine dair önemli kanıtlar sunduğunu göstermektedir. At iskeletlerinin çoğunun erkek ve yetişkin olması, seçilmiş hayvanların kurban edildiğini göstermektedir. Atların kafatası ve diğer kemiklerinin parçalanmış ancak anatomik konumda kalması, kurbanların yerinde öldürülüp tören alanına bilinçli olarak bırakıldığını göstermektedir. Bu durum, Herodot'un "hayalet biniciler" olarak betimlediği cenaze sonrası ritüellerle dikkat çekici bir paralellik taşımaktadır (Caspari vd., 2019).

At kalıntılarıyla birlikte bulunan objeler arasında delinmiş yaban domuzu dişleri, bronz dizgin uçları ve huş ağacına ait kalıntılar dikkat çeker. Dişler, at koşum takımıyla ilişkili olup dizgin veya süsleme amaçlı kullanılmış olabilir (Sadykov vd., 2024, s.12). Aynı zamanda, huş kazıkları, ritüel alanın düzenlenmesinde ahşap yapılar kullanıldığını ve bunların sembolik anlamlar taşıyabileceğini düşündürmektedir. Bu bulgular, İskit dönemine özgü cenaze mimarisinin ve törensel davranış biçimlerinin gelişmişliğini ortaya koyar.

Tunnug 1'de İskit hayvan üslubuna ait iki bronz parça bulunmuştur. Bu parçalar, MÖ 9. yüzyıl gibi erken bir döneme ait olmaları bakımından nadirdir ve bu sanatsal üslubun ilk tezahürlerinden sayılır. Parçalardan birinde görülen yırtıcı kuş başı motifi, daha sonra bozkır kültürlerinde sıkça görülen ikonografik unsurlarla örtüşmektedir (Zazzo vd., 2019, s. 91). Bu da Tunnug 1'in bölgesel değil, pan-bozkır düzeyinde kültürel etkileşimlere açık bir merkez olduğunu düşündürmektedir.

Tunnug 1'deki bulgular, Erken İskit dönemine ait ritüel ve sanatsal unsurların Güney Sibirya'da olmasının yanında daha geniş Avrasya steplerinde de benzer şekillerde uygulandığını göstermektedir. At kurbanı, huş kazıklarıyla yapılan sembolik yapılar, İskit hayvan üslubuyla süslenmiş objeler ve mezar mimarisi gibi öğeler, bu kültürün erken dönemlerde dahi güçlü bir cenaze ritüeli geleneğine sahip olduğunu kanıtlamaktadır (Chugunov, 2020, s. 141).

3.6. Önemi

Tunnug 1'in MÖ 9. yüzyıla tarihlenen merkezi yapısı, ahşap ve kil gibi organik malzemelerle inşa edilmiş, üzeri taş tabakasıyla kaplanmış alçak ve yuvarlak bir platformdur. Bu yapı, yüzeyinde odacık izlenimi veren düzenli çöküntüler barındırır ve erken dönem İskit mezar mimarisinin prototipi sayılır. 1970'lerde M.P. Gryaznov'un Arjan 1 kazılarını yürüttüğü dönemde keşfedilen bu alan, Arjan 1 ile mekânsal olmanın yanında kronolojik olarak da eşzamanlıdır. Bu durum, bölgenin birdenbire ortaya çıkan bir yerleşim ya da ritüel alanı olmadığını aksine kadim bir geçmişe dayalı olarak evrildiğini göstermektedir (Gryaznov, 1980).

2018 yılında başlayan İsviçre-Rus ortak kazıları sonucunda, höyüğün derinliklerinde donmuş toprak tabakasının içinde son derece iyi korunmuş organik materyaller ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında at kemikleri, kumaş parçaları, ahşap kalıntılar, yaban domuzu dişleri ve İskit hayvan üslubuna ait erken dönem bronz süslemeler dikkat çekmektedir. En az 18 atın ritüel amaçla kurban edilmiş olması, atın ulaşım aracı olarak kullanımının yanında kutsal bir sembol olduğunu bu anlamda Avrasya bozkırlarında ortak bir atlı-göçrevli kültüre ait ritüel pratiğinin parçası olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu veriler hem yazılı kaynaklardaki anlatımlarla hem de genetik ve arkeolojik izlerle büyük ölçüde örtüşmektedir (Caspari, 2018, s. 324).

Tunnug 1'in önemi, erken İskit dönemine ait olmasıyla sınırlı değildir. Alan, MS 5. yüzyıla kadar kesintisiz bir şekilde ritüel ve mezarlık alanı olarak kullanılmaya devam etmiştir. Kazılar sonucunda Kokel kültürüne (MS 1.–5. yüzyıl) ait mezar yapıları ile Göktürk dönemine (MS 6.–8. yüzyıl) ait gömülerin varlığı tespit edilmiştir. Bu durum, Tunnug 1'in nesiller boyunca kültürel süreklilik gösteren bir kutsal merkez olduğunu, ritüel ve dinî yaşamda merkezi bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, höyük sadece İskit toplumlarına değil onları izleyen atlı-göçrevli kültürlere de ev sahipliği yapmıştır (Sadykov vd., 2021).

Tunnug 1 Kurganı, bir mezar alanı olmasının yanında zamanlar ötesi bir ritüel coğrafyasıdır. Kazılarla ortaya çıkan kültürel, sanatsal ve ritüel unsurlar, İskitlerin yanında tüm Avrasya atlı-göçrevli toplumlarının sosyal organizasyonu, ölüm ritüelleri ve sembolizmi hakkında da derinlemesine bilgi sağlamaktadır. Tunnug 1, bu yönüyle Güney Sibirya ve hatta tüm Avrasya tarihinin yeniden değerlendirilmesine katkıda bulunan bir anahtar niteliğindedir (Zazzo vd., 2019, s.93).

Tablo 1. Tunnug 1 Kurganının Arkeolojik ve Kültürel Katkıları

Katkı ve Önemi

Kronoloji

Erken İskit dönemi başlangıcının kesin tarih aralığı (MÖ 833–800) Tunnug 1 Kurganı bulguları sayesinde doğrulanmıştır. Bu kesin datasyon, erken demir çağında atlı-göçer evli toplulukların tarihsel gelişim süreçlerini anlamada kritik bir referans noktasıdır.

Mimari Prototip

Kurganda tespit edilen radyal örgülü ahşap yapılar, taş platformlar ve merkezi kuşak duvar gibi erken anıtsal mimari unsurlar, erken İskit toplumlarının mekânsal ve sosyal örgütlenmesinin prototipini ortaya koymaktadır. Bu yapılar, atlı-göçerevli kültürün elit tabakasının ritüel ve toplumsal statüsünü somutlaştıran benzersiz mimari örneklerdir.

Ritüel

İnsan ve at iskeletlerinin birlikte gömülmesi, kurban ve kasaplık ritüelleriyle desteklenen cenaze uygulamaları, İskit toplumunun ölüm sonrası inanç sistemlerinin karmaşıklığını göstermektedir. Atın ritüel anlamda merkezi konumu, atlı-göçerevli kültürün yaşam tarzı ve toplumsal hiyerarşi ile ilişkilendirilerek törenlerin sosyo-dinamik işlevleri açıklanmaktadır.

Sanatsal**Figürler**

Hayvan üslubu sanatının erken evresine ait bronz objelerde görülen ikonografik motifler, Tunnug 1’de kültürel etkileşimlerin ve sanat yoluyla oluşan ortak ritüel dilin erken izlerini belgelemektedir. Bu sanatsal ürünler, sadece estetik olmayıp aynı zamanda kültürel kimliğin ve toplumsal aidiyetin sembolik ifadeleridir.

Kültürel**Süreklilik**

MS 5. yüzyıla kadar devam eden gömüler ve ritüel kullanımlar, alanın uzun süreli tarihsel ve toplumsal önemini ortaya koymaktadır. Bu süreklilik, Tunnug 1’in sadece tek dönemlik bir mezar alanı olmadığını, aynı zamanda bölgesel ritüel ve kültürel hafıza merkezi olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Tabloya göre, Tunnug 1 Kurganı’nın arkeolojik ve kültürel açıdan taşıdığı çok yönlü önemi kapsamlı şekilde ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, her bir boyutun sağladığı katkı, bölgenin tarihsel bağlamını ve erken İskit kültürünün özgün özelliklerini anlamada kritik rol

oynamaktadır.

Kronoloji açıdan, kurganın MÖ 833–800 yılları arasına tarihlenmesi, erken İskit döneminin kesin zaman çerçevesinin oluşturulmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Bu sayede, bölgedeki İskit kültürünün başlangıç noktası net olarak saptanmış, tarih öncesi dönemle İskitlerin yükselişı arasındaki boşluk doldurulmuştur. Dendrokronoloji ve radyokarbon analizleriyle desteklenen bu tarihlendirme, aynı zamanda Arjan 1 gibi eşzamanlı kültürel yapılarla karşılaştırma yapma imkânı vermiştir.

Mimari prototip açısından kurganın sunduğı veriler, erken anıtsal mimarinin özgün örneklerini barındırmaktadır. Radyal örme tekniğıyle inşa edilmiş karaçam ahşap yapılar, taş platformlar ve çevresinde yükselen kuşak duvarlar hem işlevsel hem de ritüelistik anlamda yapıların karmaşık organizasyonunu göstermektedir. Bu mimari düzen, teknik bir başarı göstermesinin yanında toplumsal ve dinsel inançların mekânsal yansımaları olarak da okunmalıdır.

Ritüel pratikler bağlamında kurganda tespit edilen at ve insan gömüleri, kurban ritüellerinin somut kanıtlarıdır. Anatomik konumları ve birlikte bulundukları organik kalıntılar, bu törenlerin yerinde ve ritüele uygun şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu bulgular, erken İskit toplumlarının ölüm sonrası inanç sistemleri ve yaşamla ölüm arasındaki ilişkiye dair kapsamlı bilgiler sunar (Sadykov vd., 2024, s. 11).

Bronz filigranlardaki erken hayvan üslubu örnekleri, İskit sanatının ikonografik gelişim sürecinin önemli aşamalarını belgelemektedir. Yırtıcı kuş başı motifleri gibi semboller, geniş bir coğrafyada paylaşılan kültürel anlatıların ve estetik dilin göstergesidir. Bu tür sanat eserleri, sadece dekoratif öğeler olmayıp aynı zamanda dinî ve toplumsal değerlerin aktarımında merkezi bir rol oynamıştır (Chugunov, 2020, s. 139).

Kültürel süreklilik boyutunda ise kurgan çevresinde MÖ 800’lü yıllara kadar uzanan gömülerin bulunması, alanın uzun dönemli bir ritüel ve toplumsal merkez olduğunu ortaya koyar. Bu süreklilik, bölgenin tarih boyunca önemini koruduğunu ve farklı kültürel katmanların burada üst üste bindiğini göstermektedir. Böylece Tunnug 1, erken İskit döneminin, daha geniş tarihsel perspektifte de bölgenin arkeolojik ve kültürel mirasının kritik bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Tablo aracılığıyla ifade edilen bu çok boyutlu katkılar, Tunnug 1 Kurganı’nın arkeolojik bir yapı olmasının yanında erken İskit toplumunun mimari, ritüel, sanatsal ve kültürel yönlerini bütüncül biçimde anlamamıza olanak sağlayan kapsamlı bir kaynak olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kurgan, bölgesel tarih ve kültür çalışmalarında temel bir referans noktası olarak

önemini korumaktadır (Oleszczak vd., 2025, s. 331).

Sonuç ve Tartışma

Tunnug 1 Kurganı, erken İskit dönemi atlı-göçerevli toplumlarının sosyal, kültürel ve ritüel yapılarının anlaşılmasına ışık tutan önemli bir arkeolojik alan olarak ortaya çıkmıştır. Kazı çalışmaları ve elde edilen bulgular, bu kurganın MÖ 9. yüzyıla tarihlendiğini göstererek erken İskit kültürünün ortaya çıkış süreci ve gelişim evrelerine dair yeni veriler sunmuştur. Bu tarih, bölgedeki atlı-göçerevli toplumların erken dönemlerine ait referans oluşturması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Kurganın mimari yapısı ve inşa teknikleri, erken atlı-göçer evli kültürün elit tabakasının sosyal statüsünü ve ritüel gereksinimlerini yansıtan bir organizasyon biçimini ortaya koymaktadır. Özellikle kurganın çok katmanlı yapısı ve ritüel mekânların düzenlenişi, sosyal hiyerarşi ve ölüm sonrası inanç sistemlerinin anlaşılmasında önemli ipuçları vermektedir. Bu bağlamda, Tunnug 1'in mimarisi, erken İskitlerin yaşam ve ölüm algılarına ilişkin özgün perspektifler sunmaktadır.

Gömmü alanından çıkarılan insan ve at iskeletlerinin birlikte bulunması, İskit toplumunda atın ritüel anlamının ve atlı-göçerevli kültürün yaşam tarzının vazgeçilmez bir unsuru olduğunu kanıtlamaktadır. Atların gömülmesi, günlük yaşamın bir parçası olmasının yanında ölüm sonrası hayata geçişteki önemli bir sembol olarak değerlendirilmelidir. Bu durum, İskitlerin ölüm inançları ve sosyal yapılarına dair önemli kültürel bilgiler sağlamaktadır.

Hayvan figürlerinin olduğu eşyaların kurganda ortaya çıkması, erken İskit sanatının karakteristik özelliklerini ve estetik anlayışını belgelemektedir. Bu sanatsal buluntular, estetik bir değer taşımakla kalmayıp kültürel kimliğin ve toplumsal aidiyetin sembolik ifadeleri olarak da işlev görmektedir. Böylelikle Tunnug 1, erken İskit sanatının gelişimi ve yayılımı açısından da kritik bir referans noktasıdır.

Kazı alanında tespit edilen ritüel kalıntılar ve cenaze uygulamaları, bölgedeki kültürel süreklilik ve değişim süreçlerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle kurganın farklı dönemlerde tekrarlanan ritüel kullanımları, erken İskit toplumlarının zaman içindeki dinamik yapısını ve kültürel etkileşimlerini göstermektedir. Bu da Tunnug 1'in sadece bir mezar alanı olmadığını uzun süreli ritüel merkezi olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Elde edilen bulgular, bölgesel ve geniş Avrasya bağlamında erken İskitlerin kültürel etkileşim ağlarına dair yeni perspektifler sunmaktadır. Tunnug 1 Kurganı, Güney Sibirya'nın erken atlı-göçer evli toplumları arasındaki karşılıklı ilişkilerin ve kültürel alışverişlerin anlaşılmasında

kritik bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan, bölgenin tarih öncesi arkeolojisi için temel bir referans olma niteliği taşımaktadır.

Tunnug 1'in bulunduğu bölgenin stratigrafik yapısı, Tunç Çağı'ndan itibaren devam eden bir yerleşim ve kullanım sürecini ortaya koymaktadır. Höyüğün altında bulunan Tunç Çağı'na ait seramikler ve diğer kalıntılar, bu alanın çok daha eski dönemlerden itibaren kutsal ve törensel amaçlarla kullanıldığını göstermektedir. Bu uzun süreklilik, bölgedeki kültürel ve ritüel geleneklerin kuşaklar boyu aktarıldığını ve geliştiğini kanıtlamaktadır.

Jeofizik yöntemler aracılığıyla yapılan detaylı haritalandırmalar, Tunnug 1 çevresindeki mezar yapılarının ve ritüel alanların mekânsal örgütlenmesini ortaya çıkarmıştır. 12.000 m²'den büyük bir alanda proton manyetometresiyle tespit edilen dairesel ve oval manyetik anomaliler, bu alanların ritüel işlevlerini ve toplumsal organizasyonunu anlamada önemli veriler sunmaktadır. Bu veriler, erken İskit toplumlarının mekânsal hafıza ve alan kullanımına dair bilinçli bir planlama gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Kazılar sırasında ortaya çıkarılan at kemikleri, koşum takımları ve metal süslemeler, İskitlerde atın ulaşım aracı olmasının ötesinde sosyal statü ve ritüel sembol olarak da kullanıldığını ortaya koymaktadır. Koşum takımlarında görülen tipolojik çeşitlilik, at donanımlarının işlevselliğinin yanı sıra sembolik anlamlar taşıdığını göstermektedir. Bu buluntular, İskitlerin atlı savaşçı kültürünün hem maddi hem de manevi boyutlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Tunnug 1'de bulunan ikonografik detaylar, Güney Sibiry ile Hazar bozkırları arasında erken dönemde gelişen kültürel etkileşimlere işaret etmektedir. Özellikle yırtıcı kuş başı motifleri gibi semboller, geniş Avrasya coğrafyasındaki ortak ritüel dil ve sanat anlayışının izlerini taşımaktadır.

Alan üzerinde tespit edilen at ve insan kalıntılarının dağınık şekilde bulunması, Herodot'un İskit cenaze ritüellerine dair metinlerinde geçen "hayalet biniciler" uygulamasıyla paralellik göstermektedir. Bu ritüellerin fiziksel izleri, Tunnug 1'deki arkeolojik bulgular sayesinde doğrulanmış ve erken İskit döneminde bu törenlerin uygulanmış olduğu somut olarak kanıtlanmıştır. Bu da bölgedeki kültürel ve ritüel geleneklerin yazılı kaynaklarla desteklenmesini sağlamaktadır.

Tunnug 1 Kurganı erken İskit kültürünün arkeolojik açıdan en kapsamlı kanıtlarını sunarken atlı-göçrevli toplumların sosyal, ritüel ve sanatsal dünyalarının anlaşılmasında da kilit bir rol oynamaktadır. Kazı ve analizler, erken atlı-göçrevli toplumların ölüm inançları, sosyal hiyerarşileri ve kültürel kimlikleri hakkında yeni veriler sağlayarak Avrasya bozkırlarının

tarihsel ve kültürel sürekliliğine ışık tutmaktadır. İlerleyen dönemde yapılacak detaylı çalışmalarla Tunnug 1'in önemi daha da artacak ve erken İskit kültürünün kapsamlı bir şekilde anlaşılması mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Blochin, J., Pavlovskaya, E. A., Sadykov, T. R., & Caspari, G. (2023). Remote sensing the invisible—Integration of thermal and magnetic survey data for landscape archaeology. *Remote Sensing*, 15(20), 4992. <https://doi.org/10.3390/rs15204992>
- Caspari, G. (2018). Assessing looting from space: The destruction of early Iron Age burials in Northern Xinjiang. *Heritage*, 1(2), 320–327. <https://doi.org/10.3390/heritage1020021>
- Caspari, G. (2020). Mapping and damage assessment of “royal” burial mounds in the Siberian Valley of the Kings. *Remote Sensing*, 12(5), 773. <https://doi.org/10.3390/rs12050773>. <https://www.mdpi.com/2072-4292/12/5/773> (Erişim Tarihi Haziran 2025).
- Caspari, G., Sadykov, T., Blochin, J., & Hajdas, I. (2018). Tunnug 1 (Arjan 0) – An early Scythian kurgan in Tuva Republic, Russia. *Archaeological Research in Asia*, 15, 82–87. <https://doi.org/10.1016/j.ara.2017.11.001>. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2352226717300600?via%3Dihub> (Erişim Tarihi Haziran 2025).
- Caspari, G., Sadykov, T., Blochin, J., Bolliger, M., & Szida, S. (2020). New evidence for a Bronze Age date of chariot depictions in the Eurasian steppes. *Rock Art Research*, 37(1), 53–58. https://www.researchgate.net/publication/340663640_New_Evidence_for_a_Bronze_Age_Date_of_Chariot_Depictions_in_the_Eurasian_Steppes (Erişim Tarihi Haziran 2025).
- Caspari, G., Sadykov, T., Blochin, J., Buess, M., Nieberle, M., & Balz, T. (2019). Integrating remote sensing and geophysics for exploring early nomadic funerary architecture in the “Siberian Valley of the Kings”. *Sensors*, 19(14), 3074. <https://doi.org/10.3390/s19143074>. <https://www.mdpi.com/1424-8220/19/14/3074> (Erişim Tarihi Haziran 2025).
- Chugunov, K. V. (2020). Tuva v pervom tysyacheletii do n. e.: model' multikul'turnosti [Tuva in the first millennium BC: A model of multiculturalism]. *Archaeological News*, 26, 136–143. <https://doi.org/10.31600/1817-6976-2020-26-136-143>
- Çoruhlu, Y. (2019). *Türk sanatında hayvan sembolizmi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Fitzhugh, W. W. (2009). The Mongolian deer stone-Khirigsuur complex: Dating and organization of a Late Bronze Age menagerie. In J. Bemmman, H. Parzinger, E. Pohl, & D. Tseveendorj (Eds.), *Current archaeological research in Mongolia* (pp. 183–199). Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität.

Gryaznov, M. (1980). *Arjan. Tsarskiy kurgan ranneskijskogo vremeni* [Arjan: Imperial barrow of early Scythian time]. Leningrad: Nauka.

Hayashi, T. (2013). The beginning and the maturity of nomadic powers in the Eurasian steppes: Growing and downsizing of elite tumuli. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, 19, 105–141. <https://doi.org/10.1163/15700577-12341249>

Karakaya, H. (2024). *Töreen Çurttan Irakka -Ana Yurttan Uzakta- Transkripsiyon-Aktarma-Sözlük/Dizin* [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı].

Khavrin, S. V. (2003). Metall skifskikh pamyatnikov Tuvy i kurgana Arjan [Metal from the Tuva Scythian monuments and the Arjan barrow]. *Eurasian Steppes in Ancient Times and the Middle Ages*, 1, 171–173.

Milella, M., Caspari, G., Kapinus, Y., Sadykov, T., Blochin, J., Malyutina, A., Keller, M., Schlager, S., Szidat, S., Alterauge, A., & Lösch, S. (2020). Troubles in Tuva: Patterns of perimortem trauma in a nomadic community from Southern Siberia (second to fourth c. CE). *American Journal of Physical Anthropology*, 173(4), 682–699. <https://doi.org/10.1002/ajpa.24142>

Oleszczak, Ł., Chugunov, K., Michalczewski, K., Pieńkos, I., Gruszczyński, J., & Lewek, K. (2025). Insights into Early Iron Age social structure in the Eastern Steppes: Excavation results of the Chinge-Tey Western Chain Kurgan 1. *Journal of Field Archaeology*, 50(4), 327–344. <https://doi.org/10.1080/00934690.2025.2453780>

Parzinger, H. (2006). *Die Skythen: Geschichte, Kunst, Kultur*. München: C.H. Beck.

Rossiyskaya Akademiya Nauk, (2024), Tsentr spasatel'noy arkheologii Instituta istorii material'noy kul'tury. *Tunnug 1 Projesi*. <https://rac.archeo.ru/projects/tunnug/> (Erişim Tarihi Haziran 2025).

Sadykov, T., Blochin, J., Asochakova, E., Fedorova, D., & Caspari, G. (2024). A new type of Early Iron Age stela from Tuva (Inner Asia). *Archaeological Research in Asia*, 38(June), 100524. <https://doi.org/10.1016/j.ara.2024.100524>

Sadykov, T., Caspari, G., & Blochin, J. (2019). Раннескифский Кургan Туннуг-1: Результаты Первых Работ На Южной Периферии Памятника. *Theory and Practice of Archaeological Research*, 1(25), Article 03. [https://doi.org/10.14258/tpai\(2019\)1\(25\).-03](https://doi.org/10.14258/tpai(2019)1(25).-03)

Sadykov, T., Caspari, G., & Blochin, J. (2020). Kurgan Tunnug 1—New data on the earliest

horizon of Scythian material culture. *Journal of Field Archaeology*, 45(6), 556–570.
<https://doi.org/10.1080/00934690.2020.1821152>

Sadykov, T., Caspari, G., Bakhova, N., Blochin, J., & Plets, G. (2024). A spectral cavalcade: Early Iron Age horse sacrifice at a royal tomb in southern Siberia. *Antiquity*, 98(392), 1–18.
<https://doi.org/10.15184/aqy.2024.20>

Sadykov, T., Caspari, G., Blochin, J., Lösch, S., Kapinus, Y., & Milella, M. (2021). *The Kokel of Southern Siberia*: New data on a post-Xiongnu material culture. PLOS ONE, 16(7), e0254545. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0254545>

Savinov, D. G. (1992). Rekonstruktsiya pogrebal'nogo kompleksa kurgana Arjan, ego komponenty i analogii [Reconstruction of the burial complex of Arjan mound, its components and analogies]. *Northern Eurasia from Antiquity to the Middle Ages*, 1, 108–112.

Vavulin, M. V., Chugunov, K. V., Zaitseva, O. V., Vodyasov, E. V., & Pushkarev, A. A. (2021). UAV-based photogrammetry: Assessing the application potential and effectiveness for archaeological monitoring and surveying in the research on the “Valley of the Kings” (Tuva, Russia). *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, 20, e00172.
<https://doi.org/10.1016/j.daach.2021.e00172>.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212054821000011> (Erişim Tarihi Haziran 2025)

Zaitseva, G. I., Chugunov, K. V., Alekseev, A. Y., Dergachev, V. A., Vasiliev, S. S., Sementsov, A. A., Cook, G., Scott, E. M., van Der Plicht, J., Parzinger, H., & Nagler, A. (2007). Chronology of key barrows belonging to different stages of the Scythian period in Tuva (Arjan-1 and Arjan-2 barrows). *Radiocarbon*, 49(2), 645–658.
<https://doi.org/10.1017/S0033822200042545>

Zaitseva, G. S., et al. (2007). Archaeological and anthropological data from the Early Iron Age kurgans of Tuva. *Journal of Archaeological Science*, 34(5), 880–892.

Zazzo, A., Lepetz, S., Magail, J., & Gantulga, J. O. (2019). High-precision dating of ceremonial activity around a large ritual complex in Late Bronze Age Mongolia. *Antiquity*, 93(367), 80–98. <https://doi.org/10.15184/aqy.2018.175>